

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1931

ΥΠΟ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΩΝ

ΣΥΝΤΑΧΘΕΙΣΑ ΚΑΙ ΑΝΑΓΝΩΣΘΕΙΣΑ ΕΝ ΤΗ ΓΕΝΙΚῃ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΙ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ

ΤΗ 28 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 1932

ΥΠΟ ΤΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ Γ. Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Κύριοι Ἐταῖροι,

Πρὸ πάσης ἄλλης λογοδοσίας τελοῦμεν καὶ ἐφέτος τὸ ὀφειλόμενον μνημόσυνον τῶν φίλων ἡμῶν ἐταίρων καὶ συναγωνιστῶν.

Ἐκ τῶν ἐπιτιμίων ἐταίρων ἐξέλιπον κατὰ τὸ 1931 :

Ὁ Ὅρατιος Marucchi ὁ γνωστότατος Ἴταλὸς ἀρχαιολόγος καὶ Γεν. Διευθυντὴς τῶν Παπικῶν ἀρχαιολογ. συλλογῶν, περὶ τὴν χριστιανικὴν ἰδίαν ἀρχαιολογίαν εὐδοκιμώτατα ἀσχοληθεὶς.

Ὁ ἐν Τουλούζῃ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ μέλος τῆς Ἀκαδημίας τῶν Παρισίων Felix Durrbach ἀπέθανεν καταλείπων ἀξιολογώτατον ἐπιστημονικὸν ἔργον, ἰδίαν ἐπιγραφικόν, τὸ δὲ ὄνομα αὐτοῦ θέλει παραμείνει συνδεδεμένον ἀρρήκτως μετὰ τῆς Δήλου. Ἡ αὐταπαρνησία καὶ ἡ ἀθόρυβος ἀφοσίωσις τοῦ Durrbach εἰς τοὺς πλουσίους ἐπιγραφικοὺς θησαυροὺς τῆς Δήλου ὑπῆρξε πολὺτιμος προϋπόθεσις τῆς κοπιώδους μελέτης καὶ ἐπιμόνου ἐπεξεργασίας τῶν σημαντικωτάτων ἐκείνων ἱστορικῶν ἀρχείων. Καρπὸς δὲ τῆς ἐργασίας ταύτης ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιγραφῶν ἔκδοσις δύο ὀγκωδῶν τόμων ἐπιγραφῶν τῆς Δήλου, ὅπου ὁ Durrbach ἐν συνεχείᾳ τοῦ ἐν ταῖς IG τοῦ Βερολίνου ἐκδοθέντος ὑπ' αὐτοῦ τόμου, παρέσχε νέα καὶ πλείονα ἀδρᾶ

δείγματα τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἐπιγραφικῆς πείρας καὶ τῆς βαθείας γνώσεως τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ.

Ὁ Φερδινάνδος Νοακ, καθηγητῆς τῆς Ἀρχαιολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Βερολίνου, ὅπως αἰφνιδίως καὶ ἐν πλήρει δράσει ἀποθανὼν ἐστέρησε τὴν Γερμανίαν ἐπιφανοῦς ἀρχαιολόγου. Ἡ ἐπιστημονικὴ κατεύθυνσις τοῦ Νοακ ἔφευγεν αὐτὸν ἐνωρὶς πρὸς Ἑλληνικὰ θέματα καὶ τὸν συνέδεσε καὶ πρὸς τὴν ἡμετέραν χώραν καὶ πρὸς τοὺς νεωτέρους αὐτῆς κατοίκους, οἱ ὅποιοι ἐξετίμησαν παρὰ τὴν ἐπιστημονικὴν του ὑπεροχὴν τὴν αὐτόματον καὶ ἀνεπιφύλακτον εὐγένειαν τοῦ ἥθους του.

Ἡ ἀρχαιολογία ὀφείλει εἰς τὸν Νοακ ἀξιολόγους ἀρχιτεκτονικὰς καὶ ἀρχαιολογικὰς μελέτας, τὸ δὲ τελευταῖον αὐτοῦ μέγα ἔργον περὶ Ἐλευσίνας, εἰς τὸ ὁποῖον ἀφείρωσε πολλὰ ἔτη τῆς ζωῆς του, θὰ παραμείνῃ πολὺτιμον βοήθημα ἱστορικὸν καὶ ἀρχαιολογικὸν παρ' ὅλας τὰς τροποποιήσεις, τὰς ὁποίας ἐπέφερον εἰς αὐτὸ αἱ νεώταται ἀνασκαφαὶ τῆς Ἐλευσίνας.

Ἄλλὰ καὶ περὶ ἄλλο σημαντικὸν ἔργον ἠσχολεῖτο ὁ Νοακ προετοιμάζων τὴν ἔκδοσιν παλαιῶν αὐτοῦ μελετῶν περὶ τῆς ἀρχαιολογικῆς τοπογραφίας καὶ τῶν μνημείων τῆς Ἀκαρνανίας. Θὰ εἶναι λυπηρότατον διὰ τὴν ἐπιστήμην, ἐὰν ὁ σκληρὸς καὶ πρόωρος θάνατος τοῦ διαπρεποῦς ἐπιστήμονος ἔχῃ στέρησει τὴν ἐπιστήμην διὰ παντὸς τοῦ πολυτίμου τούτου καρποῦ τῶν μελετῶν του.

Ἄλλ' ἢ 25^η Σεπτεμβρίου 1931 ἀπέβη ἡμέρα παγκοσμίου φιλολογικοῦ πένθους, διότι κατὰ ταύτην ἐσβέσθη ἡ μεγάλη ζεῖδωρος πνοὴ τοῦ Οὐλβερίχου von Wilamowitz-Moellendorff, ὁ ὁποῖος ἐπὶ δύο γενεὰς κατηύγασε τὸ ἐπιστημονικὸν στερέωμα καὶ κατεκυρίευσεν πᾶσαν φιλολογικὴν χώραν, μὴ κουρασθεὶς μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς νὰ κρατῇ ὑψηλὰ τὴν λαμπάδα, ἵνα φωτίξῃ τὸν δρόμον τοῦ παμμεγίστου ἔσμου τῶν ἀμέσων καὶ ἐμμέσων μαθητῶν του.

Παρὰ τὸν μέγαν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν του ἡ διάνοιά του δὲν ἐγνώρισε τὸ γῆρας καὶ τὴν κόπωση, ἀλλ' ἀνέδιδε διαρκῶς νέους

κλάδους καὶ νέους καρπούς ὡς ἡ γηραιὰ δρῦς, τῆς ὁποίας τὴν ζωὴν ἀνακόπτει μόνον ὁ κεραινός.

Τὴν μεγάλην προσωπικότητα τοῦ Wilamowitz ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς φιλολογίας χαρακτηρίζει ἀσυνήθης δξύτης κρίσεως καὶ ἀπέραντος μνήμη, αἱ ὁποῖαι προσεπόρισαν εἰς αὐτὸν οὐχὶ μόνον τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς φιλολογίας εὐρυτάτην καὶ ἐδραιωτάτην γνῶσιν, ἀλλὰ καὶ τῶν πλείστων νεωτέρων Εὐρωπαϊκῶν λογοτεχνιῶν ἀκριβεστάτην προσοικειώσιν.

Ἄλλ' ἡ οὐσιώδης αὐτοῦ σημασία διὰ τὴν ἐξέλιξιν τῆς φιλολογίας δὲν εἶναι ἀπλῶς ἡ εὐρυμάθεια αὐτοῦ καὶ ἡ ἀπ' αὐτῆς ὁρμημένη κολοσσιαία αὐτοῦ προσωπικὴ συμβολή — ἀλλὰ κυρίως ἡ νέα κατεύθυνσις τῶν φιλολογικῶν σπουδῶν, τὴν ὁποίαν ἐσημείωσεν ἡ ἰσχυρά του προσωπικότης. Ἡ νέα αὕτη μεθοδικὴ ἀρχὴ πρὸς γνῶσιν τῆς ἀρχαίας φιλολογίας ἦτο ἀκριβῶς ἡ πρὸς πᾶσαν φιλολογικὴν περίοδον ἀπροκατάληπτος προσοχὴ, ἀνεξαρτήτως ἀκμῆς καὶ παρακμῆς, καὶ ἔτι εὐρύτερον ἡ μελέτη σύμπαντος τοῦ ἀρχαίου κόσμου ὑπὸ πᾶσαν αὐτοῦ ἐκδήλωσιν, ὥστε ἡ ἀρχαία φιλολογία νὰ εἶναι αἰσθητὴ ἐν τῷ ὅλῳ ἀρχαίῳ πολιτισμῷ καὶ ἱστορικῶς καὶ πραγματικῶς, ὡς ἀπαύγασμα τοῦ ὅλου βίου. Ἡ θέσις αὕτη τοῦ Wilamowitz, ἡ ὁποία ἐξεδηλώθη ζωηρότατα ἐν τῇ προσωπικῇ του ἐπιστημονικῇ δράσει, ἀπέφερον ἀγλαωτάτους καρπούς καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ φιλολογικῇ ἐρευνῇ τῆς Γερμανίας.

Ἄλλ' οὐδεὶς ἠδυνήθη νὰ φθάσῃ εἰς τὸ τέρας τοῦ ὑπερόχου ἀνδρός, διότι δὲν εἶναι συνήθη τὰ χαρίσματα, τὰ ὁποῖα ἐκεῖνον διέκρινον. Ὁ Wilamowitz δὲν ὑπῆρξεν ἀπλῶς μέγας φιλόλογος, ὑπῆρξεν αὐτόχρημα ἀρχαῖος Ἕλληνας ἐγκλείων ἐν ἑαυτῷ τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν ψυχὴν καὶ ἐρμηνεύων τὸν μέγαν ἐκεῖνον κόσμον οὐχὶ μετὰ κόπου καὶ ἀβεβαιότητος, ἀλλὰ μετὰ προχειρότητος καὶ αὐτομάτου τρόπου τινὰ φυσικότητος καὶ ζωηρότητος ὡσεὶ ἐπρόκειτο περὶ συνυφασμένης μετὰ τῆς ὑποστάσεώς του οἰκογενειακῆς καὶ προσωπικῆς του ἱστορίας. Ὁ ἀρχαῖος κόσμος ὑπῆρξεν ἐν τῇ διανοίᾳ του καὶ ἐν τῇ φαντασίᾳ του ὀλοζώντανος, ἡ δὲ ἐρμηνεία αὐτοῦ καθίστατο εὐκολωτάτη διὰ συγκρίσεων καὶ μεταφορῶν

συχνοτάτων ἐκ τοῦ συγχρόνου βίου πλειόνων ἐθνῶν, οὐχὶ δὲ ὀλιγώτερον ἐξ αὐτῆς τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος. Ἡ διδασκαλία αὐτοῦ καὶ ἡ προφορική καὶ ἡ γραπτὴ ἦτο ἡ ἐκδήλωσις ὑπερόχου πνεύματος ἐπιφερομένου ἐπὶ τῆς ὕλης. Ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρω τὸ τελευταῖον βαθὺ αὐτοῦ ἔργον περὶ τῆς θρησκείας τῶν Ἑλλήνων, τὸ σημαντικὸν τοῦτο ἐπιστέγασμα τῆς μακροτάτης αὐτοῦ παραγωγῆς, ἡ ὁποία ἐξασφαλίζει φωτεινότατον στέφανον εἰς τὴν μεγάλην μορφήν τοῦ Wilamowitz ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ τῆς ἀρχαίας φιλολογίας. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἀρχαιολογία ὀφείλει ἰδιαιτέραν εὐγνωμοσύνην εἰς τὸν ὑπέροχον ἄνδρα διὰ τὴν ὑπὸ τὴν ἔμπνευσιν αὐτοῦ καὶ τὴν διαρκῆ συμβουλήν καὶ διεύθυνσίν του συντελεσθεῖσαν ἀνακαινίσιν τῆς μεγάλης συναγωγῆς τῶν Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν τῆς ὑπὸ τῆς Πρωσικῆς Ἀκαδημίας ἐκδιδομένης, ἡ ὁποία ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ μεγάλου Boeckh εὔρεν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Wilamowitz τὸν ὑπεράξιον ἐκείνου διάδοχον.

Ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐπιτίμων ἐταίρων ἐξέλιπον ὁ Μακαριώτατος Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Δαμειανὸς καὶ ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης πρῶην Ἀθηνῶν Θεόκλητος, διαπρεπεῖς ἱεράρχαι σημαντικὰς προσενεγκόντες ὑπηρεσίας εἰς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν.

Ἐκ τῶν ἰσοβίων καὶ τακτικῶν ἐταίρων ἀπέθανον: Ὁ πρῶην Πρωθυπουργὸς καὶ Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας Ἀθανάσιος Εὐταξίας, ὁ μετὰ τοῦ ἀειμνήστου Καββαδία συντάξας τὸν ἀρχαιολογικὸν νόμον τοῦ 1899. Ὁ πρῶην Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας Σπυρίδων Στάης, ζωηρὸν πάντοτε ἐπιδείξας ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἡμῶν πραγμάτων καὶ μετὰ στοργῆς μεγάλης παρακολουθήσας τὰς ἐργασίας τῆς ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας. Ὁ ἐνδοξος ὑποναύαρχος Νικόλαος Βότσης, συνδέσας ἀρρήκτως τὸ ὄνομά του πρὸς εὐκλεεῖς πολεμικὰς πράξεις τῆς προσφάτου ἡμῶν ναυτικῆς ἱστορίας. Ὁ πρῶην Ὑπουργὸς καὶ σύμβουλος τῆς Ἐταιρείας ὑποναύαρχος Μιχαὴλ Γούδας, διακεκριμένος ἱστοριοδίφης καὶ ἐπιφανὴς ναυτικὸς συγγραφεύς. Ὁ παιδαγωγικὸς καὶ ἐπὶ μακρὸν σύμβουλος τῆς Ἐταιρείας Παναγιώτης Π. Οἰκονόμος, ὁ

ἤδη τῷ 1889 δι' ὠφελιμωτάτου βιβλίου εἰσαγαγὼν εἰς τὰ σχολεῖα τὴν ἱστορίαν τῶν μνημείων καὶ τὴν μελέτην τῶν μουσείων, θέσας δὲ ὡς βάσιν τῆς μορφώσεως τῶν Ἑλληνοπαίδων τὸν πολύτιμον θησαυρὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ διαπρεπὴς καὶ φιλογικώτατος νομικὸς Μιχαὴλ Λιβαδάς ὁ ἄξιος διάδοχος τοῦ Βασ. Οἰκονομίδου ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καὶ μέλος τῆς Ἀκαδημίας καὶ ὁ διακεκριμένος ἐπίτιμος Ἀρεοπαγίτης Στάμος Παγανέλης.

Ὅλως δὲ προώρως καὶ σκληρῶς ἀφηρηπάγησαν οἱ νεαροὶ ἡμῶν ἑταῖροι Σόλων Θεοδότου, δικηγόρος καὶ ἐπανειλημμένως γραμματεὺς τῶν Γεν. Συνελεύσεων τῆς Ἐταιρείας καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Παππούλιας, ὠφελιμώτατα ἐργασθεῖς ὡς τμηματάρχης τοῦ Ὑπουργείου τῆς Συγκοινωνίας.

Τὰς ἀραιωθείσας διὰ τοῦ θανάτου τριῶν ἰσοβίων ἑταίρων τάξεις ἐπιθυμοῦν νὰ ἀναπληρώσῃ τὸ Συμβούλιον ἐξέλεξε, καθ' ὃ ἔχει ἐκ τοῦ Ὄργανισμοῦ δικαίωμα, τακτικὸν ἰσόβιον ἑταῖρον τὸν ἐπιφανῆ Μαθηματικὸν κ. Κωνσταντῖνον Καραθεοδωρῆ, μετὰ ἰδιαιτέρας στοργῆς παρακολουθοῦντα πάντοτε τὸ ἔργον τῆς ἡμετέρας Ἐταιρείας.

Τὸ ἀνασκαφικὸν ἔργον τῆς Ἐταιρείας κατὰ τὸ 1931 ὑπῆρξε τὸ ἑξῆς:

1. Ἐν Ἀθήναις ἐξηκολούθησεν ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Ὁδείου τοῦ Περικλέους διὰ τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἀνασθηλώσεως κ. Ἀ. Ὁρλάνδου, ὁ ὁποῖος ἔτυχε καὶ τῆς χρηματικῆς ἐνισχύσεως τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας. Σκοπὸς τῆς ἀνασκαφῆς ὑπῆρξεν ἡ ὀλοσχερῆς ἀποκάλυψις τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ Ὁδείου καὶ ἡ ἐνδεχομένη ἀνεύρεσις βάσεων ἐσωτερικῶν κιόνων κατὰ τὸ τμήμα ἐκεῖνο. Ἡ ἐκσκαφὴ τῆς βαθείας ἐπιχώσεως ταύτης συνήνητησε κατὰ μὲν τὰ ἀνώτατα στρώματα μεταγενεστέρους πύθους καὶ κεραμοσκεπεῖς χριστιανικοὺς τάφους, κατὰ δὲ τὰ κατώτερα, θραύσματα ἀγγείων τοῦ 6^{ου},

τοῦ 5^{ου} καὶ τοῦ 4^{ου} αἰῶνος π. Χ. ἀνάμικτα μετὰ εἰδωλίων ῥωμ. χρόνων καὶ πηλίνων λύχνων μετὰ ποικίλης διακοσμῆσεως, ἐνὸς δὲ προερχομένου ἐκ τοῦ γνωστοῦ ἐργαστηρίου τῆς Χιόνης.

Ὑπεράνω τοῦ δαπέδου τοῦ Ὁδείου καὶ εἰς ὕψος 0.80 μ. εὐρέθη κεκλιμένον στρώμα μικρῶν χαλίκων, ὑπ' αὐτὸ δὲ ἀμμῶδες στρώμα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν ὄστρακα καὶ ἀγαλμάτια καὶ βωμὸς καὶ βᾶθρον.

Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ Ὁδείου δὲν ἀνευρέθησαν αἱ ἀναμενόμεναι βάσεις κιόνων ἐσωτερικῶν. Ἡ διατήρησις ὅμως τοῦ ἀποκαλυφθέντος Β τοίχου ἰδίᾳ κατὰ τὴν ΒΔ γωνίαν εἶναι καλὴ σφζομένων καὶ τῶν Ὑμηττίων ὀρθοστατῶν καὶ τῆς ἐπ' αὐτῶν ταινίας ἐκ μαρμάρου Πεντέλης, ὡς καὶ 3 ἕως 4 πωρίνων δόμων ὑπεράνω ταύτης. Ἐπὶ τοῦ μερικῶς διασωθέντος ἐπιχρίσματος τοῦ πωρίνου τούτου τοίχου, σφζονται λείψανα ἐξωγραφημένης διακοσμῆσεως, ἡ ὁποία εἰς ἓν σημεῖον διατηρεῖ καθαρὰν τὴν παράστασιν Παναθηναϊκοῦ ἀμφορέως καὶ στεφάνου εἰς ἀνάμνησιν ἴσως νίκης τινός.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν σχετικῶς καλὴν διατήρησιν τοῦ Β τοίχου εἰς ὕψ. 3.80 καὶ μῆκ. 14 περ. μέτρων, ἡ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ Ὁδείου δὲν σφζεται ὑπεράνω τῆς εὐθυνητηρίας αὐτῆς, ἀλλ' ἐξικνεῖται μετὰ τινων διαλείψεων μέχρι τῆς ἀνατολ. παρόδου τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου ἧτοι περὶ τὰ 22 μέτρα.

Εὐρήματα τοῦ κατωτάτου στρώματος ἦσαν πλὴν ἄλλων τινῶν δευτερευούσης ἀξίας:

α) Ἀγαλμάτιον μαρμάρινον Διονύσου ἢ Ἀπόλλωνος, ἀκέφαλον καὶ ἄνευ τῶν ἄκρων ποδῶν, ἀντίγραφον ῥωμ. χρόνων κατὰ πρότυπον τοῦ 4^{ου} πιθανῶς π. Χ. αἰῶνος.

β) Ῥωμαϊκῶν χρόνων ἐργασίαν δεικνύει καὶ μικρὸν μαρμάρινον ἀγαλμάτιον Ἀρτέμιδος τρεχούσης πρὸς τὰ ἀριστερά.

γ) Πολὺ ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ κατὰ χώραν ἀνεύρεσις βωμοῦ σχήματος ὀμφαλοῦ, ἔχοντος ἄνω κυκλικὴν κοιλότητα. Ἡ ἐπιφάνεια αὐτοῦ εἶναι ἐπικεχρισμένη, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐπιχρίσματος ὑπάρχει ἐξωγραφημένον ἀγρηνόν. Παρὰ τὴν βᾶσιν τοῦ βωμοῦ παρατηρήθησαν πολλὰ λείψανα καύσεως.

δ) Ἀξιόλογον εἶναι καὶ τριγωνικὸν κοιλόπλευρον βᾶθρον ἐπι-
νικίου χορηγικοῦ τρόπου, εὐρεθὲν ἀνεστραμμένον παρὰ τὸν
βωμόν. Ἐπὶ δύο τῶν πλευρῶν αὐτοῦ ὑπάρχει ἡ καλῶς σφζομένη
ἀναμνηστικὴ χορηγικὴ ἐπιγραφή:

Ὁ Δῆμος ἐχορήγει, Σώνικος ἦρχεν,
ἀγωνοθέτης Δρακοντίδης Δράκοντος Παιανιεύς,
Πανδιονίς παιδῶν ἐνίκᾳ, Νικοκλῆς Ἀθηναῖος ἠΐλει
Σωσίβιος Ἀθηναῖος ἐδίδασκεν.

Στηριζόμενος εἰς τὸν ἄρχοντα Σώνικον ὁ ἀνασκάπτων χρονολο-
γεῖ τὴν ἐπιγραφὴν εἰς τὸ 175/4 π. Χ.

2. Ἐν Νέῳ Ἀγγιάλῳ ὁ καθηγητὴς κ. Σωτηρίου ἐξηκολού-
θησε τὰς ἀπὸ ἐτῶν ἐκτελουμένας ἐκεῖ σπουδαίας ἐργασίας του πρὸς
ἀποκάλυψιν τῶν χριστιανικῶν Θεσσαλικῶν Θηβῶν.

Κατὰ τὰς ἐργασίας τοῦ 1931 ἀπεκαλύφθησαν ἐντελῶς τὰ
πέρυσι ἐν μέρει ἀνασκαφέντα διαμερίσματα μεγάλου κτίσματος
καὶ ἐκαθαρίσθησαν τὰ ἐν αὐτοῖς ψηφιδωτά.

Πρὸς ἀκριβέστερον προσδιορισμὸν τοῦ ἀνασκαπτομένου κτί-
σματος ὁ κ. Σωτηρίου ἐπεξέτεινε τὴν ἔρευναν περαιτέρω καὶ ἀνεῦρε
στυλοβάτην μετὰ βάσεων ἀσβεστοποιημένων ὡς καὶ κορμῶν κί-
ωνων καὶ βάσεων παραστάδων. Τὸ μῆμα τοῦτο τοῦ στυλοβάτου
συσχετιζόμενον πρὸς ἄλλο μέρος στυλοβάτου εὐρεθὲν πέρυσι ἀπαρ-
τίζει ἓνα ἐνιαῖον στυλοβάτην μεγάλου, ὡς φαίνεται, αἰθρίου, αἰ δὲ
περὶ αὐτὸ αἰθρῶσαι εἶναι αἰ στοαὶ αὐτοῦ, ἐν ᾧ τὰ μετὰ τῶν ψηφι-
δωτῶν δαπέδων ΒΔ διαμερίσματα ἀνήκουσιν εἰς προσκτίσματα.

Τὸ ἀνασκαπτόμενον σημαντικώτατον οἰκοδόμημα ἔχει ἀκόμη
ἀνάγκην ἀνασκαφικῆς διασαφήσεως, ἵνα καταστή καταληπτὸν ἐν
τῷ συνόλῳ αὐτοῦ.

Τὰ μέχρι τοῦδε ἀνευρεθέντα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη εἶναι τριῶν
ἐποχῶν:

α') Ῥωμαϊκὰ τοῦ 3^{ου} μ. Χ. αἰῶνος (ἐπίκρανα παραστάδων μὲ
ἐξέχοντα ἀνάγλυφα, ἰωνικὰ κιονόκρανα μὲ διπλᾶς διαγωνίους
ἔλικας κ. ἄ.).

β') Πρωτοχριστιανικὰ τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου} ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ

6^{ου} αἰῶνος (μεγάλα ἀναδιπλούμενα κιονόκρανα τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ, Θεοδοσιανὰ κιονόκρανα, θωράκια κ. ἄ.)

γ) Σειρὰ γλυπτῶν μελῶν, ἐχόντων θέματα πρωτοχριστιανικά ἐκφυλισθέντα, ἀλλὰ σύνθεσιν καὶ τεχνικὴν ἐκτέλεσιν πρώτην φορὰν, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ἀνασκάπτοντος, ἀπαντῶσαν ἐν τῇ χριστιανικῇ τέχνῃ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀναγομένην εἰς μεταβατικὴν ἐποχὴν ἀπὸ τῆς πρωτοχριστιανικῆς εἰς τὴν Βυζαντινὴν τεχνοτροπίαν ἤτοι εἰς τὸν 7^{ον} αἰῶνα τελευτῶντα, ὅτε κατὰ τὰ μέχρι τοῦδε πορίσματα τῆς ἀνασκαφῆς καὶ τὰς ἱστορικὰς εἰδήσεις τελευτᾶ καὶ ἡ ζωὴ τῆς πόλεως.

Πρὸς τὴν ἐκδοχὴν ταύτην συμφωνοῦσι καὶ αἱ περὶ τῶν ψηφιδωτῶν γενόμεναι παρατηρήσεις. Καὶ τὰ ψηφιδωτὰ κατανέμονται εἰς διαφόρους περιόδους οὐχὶ μόνον κατὰ λόγον τῶν διακοσμητικῶν αὐτῶν θεμάτων, ἀλλὰ καὶ κατὰ λόγον τοῦ διαφόρου ὕψους τῶν ἐπιπέδων αὐτῶν. Εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν περίοδον ἀνήκει τὸ βαθύτερον ὄλων κείμενον γεωμετρικὸν ψηφιδωτὸν τοῦ μικροῦ αἰθρίου. Εἰς τὸ τέλος τοῦ 5^{ου} ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 6^{ου} αἰῶνος ἀνήκουσι τὰ μετὰ ζωϊκῶν παραστάσεων ψηφιδωτὰ. Μεταγενέστερον δὲ εἶναι ἴσως τὸ δάπεδον τοῦ περιστύλου χώρου τοῦ ἀνευρεθέντος ἐφέτος, ὅπως συνάγεται ἐκ τῶν ἀποτυπωμάτων θωρακίων τοῦ 5^{ου} ἢ 6^{ου} αἰῶνος, τῶν παρατηρηθέντων ἐπὶ τοῦ ἐκ κεραμοκονιάματος (κορρασανίου) ὑποστρώματος, ἐν τῷ ὁποίῳ τὰ προγενέστερα ταῦτα ἀρχιτ. μέλη ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς ἐπίστρωμα.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ἄρα ἀνασκαφικῶν ἐνδείξεων δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν 1) ὅτι ἔχομεν ἐν τῷ ἀνασκαπτομένῳ οἰκοδομήματι μέρη Ῥωμαϊκοῦ κτίσματος τοῦ 3^{ου} ἴσως μ. Χ. αἰῶνος 2) ὅτι τοῦ Ῥωμ. τούτου κτίσματος ἐχρησιμοποιήθησαν περὶ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ τὰ λείψανα μετὰ νέου ὑλικοῦ, πρὸς οἰκοδομίαν μεγαλοπρεποῦς χριστιανικοῦ μνημείου καὶ 3) ὅτι κατὰ τὸν 7^{ον} αἰῶνα τὸ μνημεῖον τοῦτο ὑπέστη νέας μεγάλας ἐπισκευάς.

Ἐκ τῆς προόδου τῶν ἀνασκαφῶν ἀναμένομεν, ὅπως καθορισθῆ σαφῶς τὸ εἶδος τοῦ οἰκοδομήματος τοῦ ὁποίου ἡ φύσις δὲν φαίνεται, ἤδη ἀπὸ τοῦδε, ἀστικὴ, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκκλησιαστικὴ.

3. Τὰς ἐν Δίφ τῆς Μακεδονίας ἀξιολόγους ἀνασκαφικὰς ἐργασίας ἐξηκολούθησεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, συνεπικουροῦντος καὶ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας, διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Γεωργίου Σωτηριάδου.

Αἱ ἔρευναι τοῦ 1931 περιστράφησαν εἰς πλείονας δοκιμαστικὰς σκαφὰς εἰς διάφορα σημεῖα τῆς περιοχῆς τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἔνθα ἡ ἀποτελεμάτως τοῦ τόπου καὶ ἡ καλλιέργεια ἐπέτρεπε τοιαύτας ἐργασίας.

Καὶ εἰς μὲν τὸ πρῶτον τῶν σημείων τούτων εὐρέθη μικρὸν ἀγαλμάτιον χαλκοῦ Ἑρμοῦ κερδῶφου, φέροντος εἰς μὲν τὴν δεξιὰν χεῖρα κηρύκειον, εἰς δὲ τὴν ἀριστερὰν βαλάντιον.

Εἰς δὲ τὴν δευτέραν θέσιν διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς πολλῶν ῥωμαϊκῶν τειχιῶν καὶ κτισμάτων. Εἰς τρίτην θέσιν ἀνεφάνησαν σημαντικώτεροι τοῖχοι ῥωμαϊκῶν χρόνων, ὑφ' οὓς πιθανώτατα κρύπτονται κτίσματα παλαιότερα Μακεδονικά.

Εἰς ἄλλην θέσιν ἀνεκαλύφθη καὶ ἐκαθαρίσθη ἐν μέρει Ἑλληνιστικῶν χρόνων Μακεδονικὸν κτίσμα, τοῦ ὁποῦ ἀνευρέθησαν καὶ τινα λείψανα ὠραίων μαρμαρίνων κιόνων.

Τὸ μῆκος τοῦ κτίσματος εἶναι 12 μ., τὸ βάθος 15 μ. Ἐπειδὴ, δὲ καὶ ἄλλοτε παρὰ τὸ κτίσμα τοῦτο διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς εὐρείας πλατείας, περιβαλλομένης ὑπὸ εὐρυχώρων δωμάτων καὶ Μακεδονικῶν καὶ ἀρχαιοτέρων Ῥωμαϊκῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων, ἐνδείκνυται ἡ εἰκασία τοῦ ἀνασκάπτοντος ὅτι πρόκειται περὶ ἀγορᾶς ἢ γυμνασίου τῆς πόλεως, ἀξίου περαιτέρω ἐξερευνησεως, ἔστω καὶ ἂν ἡ βλάβησις ἐκεῖ ἔχη καταστρέψει πολλὰ τῶν ὑποκειμένων.

Παρὰ τὴν θέσιν Ἀγιονέρι, ἔξω τοῦ ἀρχαίου τείχους τῆς πόλεως, ὁ κ. Σωτηριάδης ἀπεκάλυψεν ὠραίους τοίχους ἐκ λίθων μεγάλων λαξευτῶν καὶ καλῶς προσηρμοσμένων ἄνευ συνδετικῆς ὕλης, χωρίζοντας δωμάτια μεγάλα ὡς περὶ στοάν. Περαιτέρω ἀνευρέθησαν ἄλλα ἰδιωτικὰ οἰκήματα. Ἐκ τούτου συνάγεται ὅτι ἅπας ὁ ἐκτεταμένος νῦν ἐλώδης χώρος, εἰς τὸν ὁποῖον φέρει ἡ διασχίζουσα τὴν ἀρχαίαν πόλιν πλακόστρωτος ὁδός, ἀπετέλει κάλλιστον μέρος τῆς πόλεως παρὰ τὸν ποταμόν.

Παρὰ τὰς σκαφικὰς ταύτας ἐρεῦνας ὁ κ. Σωτηριάδης ἐμελέτησε τὸ πεδῖον τῆς ἐν Πύδνῃ μάχης μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν τῆς χαρτογραφικῆς ὑπηρεσίας ταγματάρχου Σερεπετζῆ καὶ λοχαγοῦ Παλπαδάκη, ἀποτέλεσμα δὲ τούτου θὰ εἶναι ὅτι ὁ συντασσόμενος διὰ τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Γεωργίας μέγας τοπογραφικὸς χάρτης θὰ εἶναι κατὰ τὸ ἱστορικὸν τοῦτο σημεῖον πληρέστερος καὶ ἀκριβέστερος, ὥστε νὰ καταστῇ ἀσφαλὲς βοήθημα μελέτης τοῦ ζητήματος.

Παρὰ τὸν σταθμὸν Κολινδροῦ εἰς τὸ χωρίον Λιμπάνοβον ἀνευρέθησαν καὶ ἀντεγράφησαν δύο ἀξιόλογοι χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ τοῦ 15^{ου} αἰῶνος.

Ὡσαύτως ἐμελετήθησαν παλαιὰ Ἑλληνικὰ τεῖχη, πάχους 2 καὶ ἡμίσεος μέτρων, κατὰ τὴν εἰκασίαν τοῦ ἀνασκάπτοντος ἀναγόμενα εἰς τοὺς χρόνους τῶν Πιέρων.

Παρὰ ταῦτα τέσσαρας ὥρας πρὸς Δ τοῦ Δίου καὶ πλησίον τῆς Πέτρας ὁ κ. Σωτηριάδης ἐσημείωσε τὴν θέσιν σπουδαίας πόλεως, ὡς ἐκ τῶν σημαντικῶν αὐτῆς τειχῶν συνάγεται, ἢ ὅποια διέφυγε τὴν προσοχὴν τῶν μέχρι τοῦδε περιηγητῶν, δὲν δύναται δὲ ἀκόμη νὰ ταυτισθῇ.

Ὡσαύτως ἡμίσειαν ὥραν νοτιοδυτικῶς τοῦ Δίου διεπιστώθησαν τριάκοντα περίπου σωροὶ τυμβοειδεῖς μεγαλολίθων, ἔχοντες κάτω κυκλικὰς βάσεις ἐξ ὀγκολίθων. Πρόχειρος ἔρευνα ἐξηκρίβωσεν ὅτι οἱ τυμβοειδεῖς σωροὶ οὗτοι ἔκρυπτόν ποτε ἐν τῷ κέντρῳ τάφους σχηματιζομένους διὰ πλακῶν. Οἱ τάφοι οὗτοι ἀνήκουσιν εἰς πόλιν, ἔχουσαν ἀκρόπολιν ἐπὶ μεγάλου λοφοειδοῦς ὑψώματος, τὸ ὅποῖον καλεῖται νῦν Καστράκι. Μέλλουσα ἔρευνα θὰ δεῖξῃ ἂν πρόκειται ἢ περὶ αὐτοῦ τοῦ παλαιοτάτου Δίου ἢ περὶ ἄλλης τινὸς πόλεως.

Πέντε ὥρας νοτίως τοῦ Δίου καὶ κατὰ τὴν θέσιν Καλύβια τῆς Σκοτίνης, ὅπου ὀρμητικῶς καταπίπτει ὁ διὰ τοῦτο ὀρθῶς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων κληθεὶς ποταμὸς «Σὺς» (ἀγριόχοιρος) ἐβεβαιώθη ἢ ὑπαρξίς ἀρχαίου ἱεροῦ, δικαιολογοῦσα τὴν περὶ τὴν θέσιν ταύτην τοποθέτησιν τῆς πόλεως Λεῖβηθρα ὑπὸ τοῦ Leake.

Ἡ τοπογραφικὴ ὑπηρεσία τοῦ στρατοῦ καὶ ἄλλην παρέσχε

πολύτιμον ἐπικουρίαν εἰς τὸ ἀρχαιολογικὸν ἔργον τοῦ Δίου διὰ τῆς συντάξεως ἀκριβοῦς χωρογραφικοῦ σχεδίου τῆς ἀρχαίας πόλεως.

Ἡ δαπάναις τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας τέλος γενομένη κατασκευὴ μικροῦ τοπικοῦ μουσείου πρὸς διαφύλαξιν τῶν εὐρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς θέλει καὶ ἐν τῷ μέλλοντι πολὺ διευκολύνει τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐν Δίῳ ἀξιολόγων ἐρευνῶν.

4. Τὰς ἐν Φλωρίνῃ τῆς Μακεδονίας ἀνασκαφικὰς ἐργασίας ἐξηκολούθησεν ἡ Ἑταιρεία διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Κεραμοπούλλου.

Κατὰ τὸ 1931 ἡ ἔρευνα ἐγένετο ἐντὸς ἀγροῦ προθύμως ἀπαλλοτριωθέντος ὑπὸ τοῦ Δήμου Φλωρίνης ἀντὶ 50 χιλιάδων δραχμῶν.

Πλατεῖα δοκιμαστικὴ τάφος ἀνοιχθεῖσα ἀπὸ Νότου πρὸς Βορρᾶν, ἀπεκάλυψεν εἰς βάθος 0^μ.50 - 1^μ.30 ἐρείπια οἰκιῶν συνεχῆ, κατεσκευασμένων κάτω μὲν ἐκ λίθων, ἄνω δὲ ἐξ ὠμῶν πλίνθων, ὡς καὶ αἱ προηγουμένως εὐρεθῆσαι. Ἡ ὄλοσχερῆς ἀποκάλυψις τῶν οἰκιῶν δι' ἐπεκτάσεως τῆς σκαφῆς θὰ εἶναι ἔργον τῆς προσεχοῦς ἐρεύνης.

Τὰ γενόμενα κινητὰ εὐρήματα περιλαμβάνουσιν ὑδρίας ἀγανώτους πηλίνας, κύλικας μελαμβραφεῖς μετ' ἐντύπων κοσμημάτων, σκύφους μετ' ἀναγλύφων βωμῶν καὶ ἐρωτιδέων ἢ σκηνῶν ἄλλων τε καὶ ἐρωτικῶν, ἐνίοτε δὲ μετὰ γραμμάτων λειψάνων ἐρμηνευτικῶν ἐπιγραφῶν, πίθους μετὰ σφραγίδος «*Παραμόνου*», τεμάχια μητρῶν ζῶων πηλίνων κᾶ. Ὡσαύτως εὐρέθη μικρὸς χαλκοῦς Ἑρμῆς ἀρχαῖζων τῆς τετραγώνου ἐργασίας, ἔχων ἐπὶ τῆς στήλης χαρακτὸν κηρύκειον, ὅμοιος πρὸς εὐρεθέντα πρό τινος χρόνου ἐν ταῖς ὑπὸ τῶν Σέρβων γενομέναις ἀνασκαφαῖς τοῦ Περλεπέ, τῷ ἀρχαίῳ Πριλάπφ. Πρὸς τούτοις ἀνευρέθησαν διάφορα μετάλλινα οἰκιακὰ ἐργαλεῖα οἷον σιδηροῖ ἀξίναι διαφόρων σχημάτων, σιδηροῖ ξύστραι ζυμώματος τοῦ καὶ σήμερον ἀκόμη ἐν χρήσει σχήματος, σιδηροῖ ὀβελοί, μαχαίρια, κλαδευτήρια, κλειθρα καὶ κλειδες μεγάλαι σιδηροῖ, αἰχμαὶ λογχῶν, τεμάχια πίσης, μυλόπετραι, σῖτος κεκαυμένος ἀνάμικτος ἴσως μετὰ βρῖζης, μᾶζά τις ὡς κεκαυμένου ἀλεύρου, κ.τ.τ., ὅσα λεπτομερῶς περιγράφει ὁ κ. Κεραμόπουλλος

κατὰ τὰ διαμερίσματα, εἰς τὰ ὅποια εὐρέθησαν. Τὸ γενόμενον σχεδιογράφημα τῆς ἀνασκαφείσης ζώνης ὀφείλεται εἰς τὴν φιλόφρονα προθυμίαν τῆς ὑπηρεσίας τῶν δημοσίων ἔργων τοῦ νομοῦ Φλωρίνης, ἐξετελέσθη δὲ ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ κ. Μενιδιάτου. Τὴν γενικὴν πολλῶν ἐν Μακεδονίᾳ κάστρων χαρτογράφησιν παρασκευάζει ἡ χαρτογραφικὴ ὑπηρεσία τοῦ Στρατοῦ τῇ εὐγενεῖ προθυμίᾳ τοῦ Στρατηγοῦ Μαρούλη.

5. Ἐν Δωδώνῃ ἐξηκολούθησε τὰς ἐργασίας τῆς Ἑταιρείας ὁ καθηγητὴς κ. Εὐαγγελίδης.

Σκοπὸς τῆς ἐργασίας τοῦ 1931 ἦτο ὁ καθορισμὸς τῶν κατὰ τὸ 1930 ἀποκαλυφθέντων οἰκοδομημάτων καὶ ἡ περαιτέρω ἐξερεύνησις τοῦ λεγομένου ἀποθέτου.

Πρὸς τοῦτο ὁ ἀνασκάπτων ἐπελήφθη τῆς ἐσκαφῆς τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τετραγώνου κτίσματος πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς ἐσωτερικῆς αὐτοῦ διατάξεως καὶ ἐνδεχομένην ἀνακάλυψιν κινητῶν εὐρημάτων. Καὶ τὰ μὲν κινητὰ εὐρήματα ἦσαν κυρίως μολύβδινα ἐνεπίγραφα ἐλάσματα ἐρωτήσεων καὶ ἀποκρίσεων τοῦ μαντείου καὶ πλάξ ἐφθαρμένη ἀσβεστολίθου, ἐπὶ τῆς ὁποίας σφύζονται τὰ γράμματα: Ἄ τ ρ ά π ε ζ α, λείψανον ἐπιγραφῆς δυναμένης νὰ ἀναχθῆ μέχρι τοῦ 5^{ου} π. Χ. αἰῶνος. Ἡ τράπεζα αὕτη ἦτο προφανῶς τράπεζα προσφορῶν ἀνατεθεισα ὑπὸ τινος, τὸ δὲ εὐθρυπτον τοῦ λίθου ὀφείλεται εἰς ἰσχυρὰν πυρκαϊάν, ἡ ὁποία θὰ κατέστρεψε καὶ τὸ οἰκοδόμημα. Ἐκ τῆς ἐρεύνης τοῦ 1931 διεπιστώθη ὅτι ἐν τῷ τετραγώνῳ τούτῳ κτίσμαι ἔχομεν δύο ἢ τρία ἀλλεπάλληλα οἰκοδομήματα. Τούτων τὸ μὲν νεώτατον εἶναι τὸ τετράγωνον, τὸ δὲ παλαιότερον τὸ ὀρθογώνιον τὸ ἀπὸ βορρᾶ εἰσχωροῦν εἰς αὐτό. Τοῦ τελευταίου τούτου τμήμα εἶναι τὸ προηγουμένως ἀνακαλυφθὲν τετράγωνον δωμάτιον κατὰ τὴν Β πλευράν.

Τὸ ὀρθογώνιον κτίσμα ἔχει ὀλικὸν μῆκος 14.40 καὶ πλάτος 7.05, διαιρεῖται δὲ δι' ἐγκαρσίου τοίχου εἰς δύο μέρη, τῶν ὁποίων τὸ μὲν νότιον ἀπετέλει τὸν πρόδομον, ἔχοντα βάθος 2,50, τὸ δὲ βόρειον τὸν σηκὸν ἢ κυρίως ναόν. Ἐπειδὴ ὁμως μόνον τὰ θεμέλια

αὐτοῦ σφίζονται, οὐδὲν γνωρίζομεν περὶ τῆς ἀνωδομίας αὐτοῦ. Πάντως τὸ κτίσμα ἀνήκει εἰς Ἑλληνικούς χρόνους. Μόνον τὸ βόρειον αὐτοῦ τμήμα ἐχωρίσθη τοῦ λοιποῦ κατὰ τοὺς Ῥωμαίους χρόνους δι' ἐγκαρσίου τοίχου ἐκ μεγάλων λίθων τεθέντων προχειρως ἐπὶ τοῦ χώματος οὕτως, ὥστε ἀπετελέσθη δωμάτιον ἔχον εἰς τὰς ἐσωτερικὰς πλευρὰς ἐπίχρισμα ἐξ ἀσβέστου. Ὁ προσανατολισμὸς καὶ τοῦ μικροῦ τούτου ναΐσκου εἶναι πρὸς νότον, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων κτισμάτων, τὰ ὁποῖα ἀπεκαλύφθησαν μέχρι τοῦδε ἐν Δωδώνῃ.

Ἐσαύτως ἐκαθαρίσθη τὸ πρὸς Δ τούτου ὅμοιον οἰκοδόμημα καὶ ἐφάνη ὅτι ἀποτελεῖται ἐκ προστύλου προδόμου καὶ σηκοῦ.

Ἐν τέλει ἀναφέρομεν τὴν ἐν τῷ μνημονευθέντι ἀποθέτη μικρὰν περαιτέρω ἔρευναν, ἣ ὁποία ἀπέδωκε πάλιν εὐάριθμα μολύβδινα ἐνεπίγραφα ἐλάσματα, πόρπας χαλκᾶς γεωμετρικοῦ τύπου καὶ ἄλλα τινὰ ἐλάσματα μὲ ἐγγάρακτα γεωμετρικὰ κοσμήματα, κυκλικὴν τρίπουν βάσιν λέβητος μὲ λεοντόποδας καὶ τέλος ἐν μολύβδινον πλακίδιον ἔχον ἀξιόλογον κορινθιακὴν ἐπιγραφὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν Ἐρμῶν τις ἐρωτᾷ τὸν Θεὸν ποῖον ἐκ τῶν Θεῶν πρέπει νὰ προσεταιρισθῇ διὰ νὰ ἀποκτήσῃ καὶ ἄλλα τέκνα! Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1931 αἱ ἐν Δωδώνῃ ἐργασίαι ἐκτελοῦνται δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

6. Μετὰ μακροτέραν ὀπωσδήποτε διακοπὴν ἢ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἐπανελάβε τὰς ἐν Θέρμῳ τῆς Αἰτωλίας ἐργασίας διὰ τοῦ καὶ ἄλλοτε εὐστόχως ἐκεῖ ἐργασθέντος καθηγητοῦ κ. Ῥωμαίου. Χορηγοὶ τῶν νέων ἐργασιῶν ὑπῆρξαν οἱ φιλογενεῖς ἀδελφοὶ Παπαστράτου, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τῆς Δωδώνης μετεβίβασαν τὴν γενναιοδωρίαν αὐτῶν εἰς τὸν πλησιέστερον πρὸς τὴν παιρίδα αὐτῶν κείμενον Θέρμον. Συνεπεκούρησε δὲ καὶ τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας.

ΝΔ τοῦ Μουσείου τοῦ Θέρμου καὶ μετὰξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς ἀρχαίας κρήνης ἐξηρευνήθησαν τὰ βαθύτερα στρώματα χώρου 20 × 25 μ., διότι εὐρίσκοντο ἐν ἀφθονίᾳ συντρίμματα προερχόμενα ἐξ ὄλων τῶν κεραμώσεων τῶν γαῶν. Ἡ συσσώρευσις αὕτη ἐρμη-

νεύεται ἐκ τοῦ λόγου ὅτι ὁ χῶρος οὗτος δὲν ἐχρησιμοποιήθη ποτὲ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πρὸς οἰκοδομίαν, ἔμεινε δὲ ἐλεύθερος πρὸς ἀπόθεσιν τῶν ἀπορριπτομένων κεράμων καὶ τῶν ἐκ τῶν θυσιῶν προερχομένων παντοίων ἀπορριμμάτων. Ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῶν εὐρημάτων συνάγεται ὅτι τὸ στρῶμα τῶν κεράμων καὶ τῶν ἀπορριμμάτων τῶν θυσιῶν ἐσχηματίσθη μεταξὺ τοῦ 530 περιῖπου π. Χ., ὅτε ἀντικατεστάθη ἡ κεράμωσις τοῦ παλαιότερου ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, καὶ τοῦ ἔτους 218 ἢ 206 π. Χ., ὅτε ἐπέδραμον οἱ Μακεδόνες καὶ πιθανώτατα κατέστρεψαν τὰς στήλας τῶν ὁποίων εὐρέθησαν αἱ βάσεις.

Τὰ κεραμικὰ εὐρήματα τοῦ Θέρμου ἦσαν ἤδη πρότερον πλούσια καὶ ἐκ τῶν πρώτων ἐργασιῶν τοῦ κ. Σωτηριάδου καὶ ἐκ τῶν μετέπειτα ἐρευνῶν τοῦ κ. Ῥωμαίου, ἀλλὰ παρέμενον πολλὰ κενὰ κατὰ τὴν ἀνασυγκρότησιν πέντε ἰδιορρύθμων ἀρχαϊκῶν κεραμώσεων. Αἱ νέαι ἐρευναι ἀνεπλήρωσαν μερικὰ τῶν κενῶν τούτων. Ἀλλὰ πολύτιμον εἶναι ὡσαύτως καὶ τὸ ἀρνητικὸν πόρισμα ὅτι μεταξὺ τῶν κεράμων τούτων οὐδὲν εὐρέθη σύντριμμα κεραμίδων τοῦ πρὸς τὰ ΒΑ ναοῦ, τοῦ λεγομένου τοῦ Λυσείου Ἀπόλλωνος, ὥστε νὰ διευκολυνθῇ ἡ ἀπονομή τῶν κεραμίδων εἰς τὰς διαφόρους κεραμώσεις. Πρὸς τούτοις ἀνευρέθησαν νέα τεμάχια μεγάλων πηλίνων προτομῶν ἀρχαϊκῶν Νικῶν προσαρμοζόμενα πρὸς προϋπάρχοντα ἐν τῷ Μουσεῖῳ τοῦ Θέρμου καὶ ἀποτελοῦντα νέον διακοσμητικὸν τύπον τῆς στέγης, ἀπροσδιορίστου ἀκόμη θέσεως.

Ἐκ τοῦ αὐτοῦ σωροῦ προέρχονται καὶ τεμάχια πηλίνου χρωματιστοῦ ἀκρωτηρίου λεπτῆς ἐργασίας, ἀνθέμια μὲ διπλὴν ὄψιν προερχόμενα ἐκ κοσμημάτων τῆς κορυφαίας, μοναδικόν τι πήλινον πτυόμορφον μέλος κεραμώσεως, πρὸς δὲ τούτοις πήλινον στήθος ἀνήκον εἰς ἀγαλμα κόρης φυσικοῦ μεγέθους τοῦ τύπου τῶν κορῶν τῆς Ἀκροπόλεως, κεφαλὴ ἄλλης, θραύσματα χαλκῶν ἀγαλμάτων καὶ ἄλλα μικρὰ πράγματα.

Πρὸ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Μουσείου ἀνευρέθη μικρὸν χαλκοῦν ἀγαλμάτιον Ἀπόλλωνος Πελοποννησιακῆς τέχνης τοῦ Δ' αἰῶνος. Περαιτέρω ἐρευνα τοῦ χώρου ἀπέδειξεν ὅτι οὗτος ἦτο ἐλεύθερος καὶ ἀχρησιμοποίητος κατὰ τὴν ἀρχαιότητα.

Ἐκ τῶν κυριωτάτων συμπερασμάτων τῆς περὶ τὰ γνωστά προϊστορικὰ οἰκήματα τοῦ Θέρμου ἐρεῦνης ἦτο ἡ ἐμπέδωσις τῆς γνώμης ὅτι τῆς οἰκοδομικῆς παραδόσεως τοῦ τόπου ἀπὸ τοῦ 15^{ου} π. Χ. αἰῶνος μέχρι τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων μόνιμον γνώρισμα ἦτο ἡ θολοειδῆς στέγη, τὴν ὁποίαν ἀσφαλῶς ἐξάγομεν ἐκ τῆς σκοπίμου κλίσεως τῶν τοίχων. Τοῦτο παρατηρεῖται καὶ εἰς τὰ ἀψιδωτὰ ἢ ἑλλειψοειδῆ καὶ εἰς τὰ ὀρθογώνια οἰκήματα, μάλιστα δὲ εἰς τὸ μέγα ὀρθογώνιον, τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευσεν ὡς ναὸς κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ σιδήρου καὶ μετὰ ταῦτα ἦτοι ἀπὸ τοῦ 1000 μέχρι τοῦ 650 π. Χ. Ἡ θολοειδῆς αὕτη στέγη ἐμφανίζεται ὡς πετασοειδῆς ἢ σκουρωτὴ ἐπὶ τῶν πρώτων ἀρχαϊκῶν ναῶν.

Διὰ τοῦ καθαρισμοῦ τῶν προηγουμένων ἀνασκαφεισῶν ἐν μέρει στοῶν καὶ τοῦ μεταξὺ αὐτῶν χώρου τῶν βάθρων καὶ τῶν ἐξεδρῶν καὶ διὰ περαιτέρω ἐργασίας ἀπεκαλύφθη ἡ ἀρχιτεκτονικὴ σχέσις τῶν στοῶν πρὸς τὸν χῶρον τῆς ἀγορᾶς. Ἡ μεγάλη πρὸς Α διευθυνομένη στοὰ μήκους 185 μ. φθάνουσα εἰς τὸν ἐπίσημον χῶρον τῆς ἀγορᾶς ἐσχημάτιζε μέτωπον πρὸς αὐτὸν δι' ἐγκαρσίου στοᾶς, τῆς ὁποίας ὁ στυλοβάτης ἔχει μῆκος 15.55 καὶ ἔφερεν ὀκτὼ κίονας.

Ἀπέναντι τοῦ στυλοβάτου τούτου ἐκτείνεται ἡ ἄλλη μακρὰ στοὰ, μήκους 170 μέτρων, μετὰ τὰς πολυαρίθμους ἐξέδρας καὶ τὰ βάρθρα. Ἡ ἐξέτασις τῶν ἐνταῦθα κατακειμένων πολλῶν τριγωνικῶν πρισματικῶν λίθων ἀπέδειξεν ὅτι κατὰ τὸν χῶρον τοῦτον ὑψοῦντο δύο ὑψηλὰ περὶ τὰ 5 ἕως 6 μ. πρισματικὰ βάρθρα, ὅμοια πρὸς τὸ τῆς Νίκης τοῦ Παιωνίου, φέροντα δὲ ἀνδριάντας τοῦ Πλευρωνίου Λύκου καὶ ἄλλου τινὸς στρατιωτικοῦ ἡγεμόνος, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν ἀναγλύφων στρογγύλων ἀσπίδων.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἔρευναν εὐρέθη καὶ νέον τεμάχιον τοῦ λιθίνου τροπαίου τοῦ ἰδρυθέντος εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐναντίον τῶν Γαλατῶν τῷ 279 π. Χ. γενομένης νίκης τῶν Αἰτωλῶν. Ἐκ τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεως καθίσταται πιθανὸν ὅτι τὸ τροπαίον τοῦτο ὑψοῦτο ἐπὶ μεγάλῃς ἐκεῖ ἐξέδρας.

Πρὸς νότον ἔκλειε τὸν χῶρον τῶν βάθρων τετράγωνον κτίσμα,

πλευρᾶς 20 μ., ἔχον ἔμπροσθεν πρόστασιν, τὸ ἐκκλησιαστήριον ἢ βουλευτήριον τοῦ κοινοῦ τῶν Αἰτωλῶν.

Τὸ ὄπισθεν τεῖχος τῆς πόλεως τοῦ 3^{ου} αἰ. π. Χ. ἀνέρεχεται ἀκολουθοῦν τὴν ἄνοδον τοῦ ἐδάφους, παρέχει δὲ κατ' ἀποστάσεις πύργους, τῶν ὁποίων δύο ἠρευνήθησαν καὶ ἐμελετήθησαν.

Παρὰ τὸ τεῖχος χωρεῖ λίθινον βαθμιδωτὸν ὑπόβαθρον παρακολουθοῦν τὴν ἀνωφέρειαν, ἀναβαῖνον δὲ 0.45 μ. εἰς μῆκος 14.70. Ἐπ' αὐτοῦ πιθανῶς ὑπῆρχε ξυλοδομικὸν κατασκευάσμα.

Παρὰ τὸ ὑπόβαθρον καὶ τὸ τεῖχος ἀπεκαλύφθη καλῶς διατηρούμενον ἐκ πηλίνων σωλῆνων ὑδραγωγεῖον, τοῦ ὁποίου οἱ κυλινδρ. σωλῆνες συνεδέοντο κατὰ τοὺς ἄρμους δι' ἀσβέστου. Τὸ ὑδραγωγεῖον, ὡς φαίνεται, συνεδέετο μετὰ κρήνης ἐκτὸς τοῦ τείχους κειμένης καὶ ἐξυπηρέτει τοὺς ἐντὸς τῶν τειχῶν κατοίκους.

Ἡ γενναιοδωρία τῶν ἀδελφῶν Παπαστρατοῦ ἐλπίζομεν ὅτι θὰ ἐπιτρέψῃ τὴν συνέχειαν τῶν σπουδαίων ἐργασιῶν τοῦ Θέρμου κατὰ τὴν προσεχῆ περίοδον.

7. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἀχαΐᾳ ἐξηκολούθησεν ὁ κ. Κυπαρίσσης τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Ἑταιρείας παρὰ τὸ χωρίον Γουρζοῦμισα, τὸ μετονομασθὲν ἐσχάτως εἰς Λεόντιον.

Πλησίον τοῦ κεφαλοβρύσου τοῦ χωρίου ἐκτείνεται τὸ λαξευτὸν μυκηναϊκὸν νεκροταφεῖον, τὸ ὁποῖον ἐξηρευνήθη κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1931.

Τὸ νεκροταφεῖον τοῦτο ὑπέστη μεγάλην φθορὰν ἐκ τῆς ῥοῆς τῶν ὑδάτων τοῦ κεφαλοβρύσου, τὰ ὁποῖα εὐκόλως ἀπέκοψαν μεγάλους ὄγκους τοῦ ψαμμίτου, καθ' ὃν ἀκριβῶς χῶρον εὐρίσκοντο οἱ μακροὶ δρόμοι τῶν λαξευτῶν σπηλαίων, οὕτως ὥστε ἀπέμειναν ἐν τῇ σχηματισθείσῃ κατατομῇ αἱ λιθόφρακτοι θυρίδες τῶν σπηλαίων, καταστᾶσαι σήμερον καὶ λόγῳ τοῦ ὕψους καὶ λόγῳ τῆς ἀγρίας βλαστήσεως δυσπρόσιτοι καὶ δυσδιάκριτοι.

Ὑπὸ τῶν θυρίδων τούτων ὀδηγούμενος ὁ ἀνασκάπτων ἐξηρεύνησε πλείονας τάφους, ἀλλὰ μόνον ἓνα τάφον εὔρεν ὄλως ἀσύλητον.

Τὰ κινητὰ εὐρήματα τοῦ τάφου συνίσταντο εἰς ἓνα μέγαν ἀμφορέα μὲ τέσσαρας λαβὰς καὶ εἰς δέκα ἄλλα μικρότερα ἀγγεῖα, τυφλόστομα ἀμφορεΐδια, λεβήτια καὶ κρατηρίσκους, καὶ εἰς ἓν πῆλινον σφονδύλιον. Ἡ διακόσμησις τῶν ἀγγείων εἶναι ἡ γεωμετρικὴ τῶν ὑστάτων μυκηναϊκῶν χρόνων.

Ἄλλ' ὑπολείπεται ἀκόμη ἰκανὴ ἐργασία εἰς τὸ νεκροταφεῖον τοῦτο διὰ τὴν προσεχῆ ἀνασκαφικὴν περίοδον. Ἐσημειώθη δὲ καὶ ἄλλη συστάς σπηλαίων εἰς ἀπόστασιν 20' ἀπὸ τῆς πρώτης.

Εἰς τὰς ἀπέναντι τοῦ νεκροταφείου λοφοσειρᾶς διακρίνονται τὰ ἴχνη πολισματος, ἀνήκοντα πιθανώτατα εἰς τὸ ἀρχαῖον Λεόντιον, τὸ ὁποῖον διεδέχθη εἰς τὴν Ἀχαικὴν δωδεκάπολιν τὰς ἐνωρὶς ἐξαφανισθείσης ἀρχαίας Ῥύπας, ὅπως περετήρησεν ἤδη ὁ Leake (Morca III, 419).

Παρὰ τὰ ξερείπια ταῦτα καὶ εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ παρὰ τὸν Ἅγιον Κωνσταντῖνον λόφον σφύζονται σαφεῖ ἴχνη περιβόλου ἀκροπόλεως τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Σκοπὸς τῆς προσεχοῦς ἐρεῦνης θὰ εἶναι, ὅπως ἐξακριβώσῃ τὴν ἡλικίαν τῆς τε ἀκροπόλεως καὶ τῶν λειψάνων τοῦ Λεοντίου καὶ τὴν σχέσιν τῶν ἐνδεχομένων προελληνικῶν λειψάνων πρὸς τὰ μυκηναϊκὰ νεκροταφεῖα.

8. Ἐν τῇ Ἀχαικῇ Πελλήνῃ, ἐξετέλεσεν ἀνασκαφὰς ἡ Ἐταιρεία διὰ τοῦ κ. Ὁρλάνδου.

Ἡ θέσις τῆς Πελλήνης εἶχεν ἤδη καθορισθῆ ὑπὸ τῶν παλαιότερων τοπογράφων Leake, Curtius, Frazer κ.ά. εἰς τὴν παρὰ τὸ χωρίον Ζούγρα γέμουσαν ἀρχαίων λειψάνων ῥάχιν Τσέρκοβαν, ἀνταποκρινομένην πρὸς τὰς σχετικὰς μαρτυρίας τοῦ Πανσανίου VII, 26, 5 καὶ τοῦ Πλινίου IV, 5. Ἄλλ' οὐδεμία μέχρι τοῦδε εἶχε γίνεαι κατὰ τὸν τόπον συστηματικὴ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα, ἥτις δὲ ἐπεΐγουσα ἢ ἀνάληψις τῆς ἐργασίας ταύτης πρὶν προφθάσῃ ἡ ἐξελισσομένη οἰκοδομία τῶν ἐντοπιῶν νὰ ἀπαλλάξῃ τὸν ἀρχαῖον τόπον πολλῶν ἱστορικῶν λειψάνων.

Σκάψας δοκιμαστικῶς εἰς διάφορα σημεῖα κατὰ τὴν ὁδηγίαν διαφαινομένων λειψάνων ὁ κ. Ὁρλάνδος ἀνεκάλυψε:

α') ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς Τσέροκοβας λείψανα κτισμάτων ἐσχάτων Ῥωμαϊκῶν χρόνων.

β') κατὰ τὴν νοτιάν κλιτὸν τῆς ῥάχεως μεγάλην θεατροειδῆ ἐξέδραν, διαμέτρου 13^μ.80, τῆς ὁποίας σφῶζονται τρεῖς σειραὶ ἐδωλίων δι' ὕλικου δευτέρας χρήσεως.

γ') εἰς θέσιν Σεντερήνα ἐπὶ χθαμαλοῦ προβούνου πρὸς Α τῆς Τσέροκοβας καὶ τῆς Ζούγρας ἀνευρέθησαν σημαντικώτερα λείψανα ἥτοι κρηπίδωμα ἐξ ἐγγωρίου παρολίθου καλῶς εἰργασμένου, ἀποκαλυφθὲν εἰς μῆκος 18 μ. καὶ ἀποτελούμενον ἐξ εὐθύνηθρας καὶ τριῶν ἀναβαθμῶν, ἐλλιπῶς σφζομένων. Τὸ κρηπίδωμα τοῦτο κάμπεται κατ' ὀρθὴν γωνίαν, τοῦ δὲ καθέτου σκέλους διατηρεῖται μόνον ἡ κατωτάτη στρῶσις τοῦ θεμελίου. Τὸ μέγος καὶ ὁ προσανατολισμὸς τοῦ οἰκοδομήματος χαρακτηρίζουσιν αὐτὸ ὡς ναόν, ὁ ὁποῖος εἰς χριστιανικοὺς χρόνους μετετρέπη εἰς ἐκκλησίαν καὶ ἔπειτα εἰς κοιμητήριον, ὅπως ἐμφαίνεται ἐκ τῶν παρατηρηθέντων ἰχνῶν τῆς ἀψίδος τοῦ ἱεροῦ καὶ ἐκ τάφων χριστιανικῶν.

Τὰ ἀνευρεθέντα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τοῦ ἀρχαίου ναοῦ εἶναι πάντα ἀρίστης ἐργασίας τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 5^{ου} ἢ τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ τετάρτου π. Χ. αἰῶνος.

Ὁ Πausanias ἀναβαίνων ἀπὸ τοῦ ἐπινείου τῆς Πελλήνης Ἀργοναυτῶν εἰς τὴν πόλιν συναντᾷ πρῶτον τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς, ὅπου ἦτο ἀνιδρυμένον τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τῆς θεᾶς, ἔργον τοῦ Φειδίου. Ὁ ναὸς οὗτος ἦτο κατὰ τὸν Πausanias ἐκ λίθου ἐγγωρίου. Καὶ ἡ μὲν θέσις καὶ τὸ ὕλικόν τοῦ εὐρεθέντος ἐν Σαντερήνα κρηπίδωματος συμφωνοῦσι πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Πausanias λεγόμενα, ἀλλὰ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη δὲν δύνανται νὰ ἀναχθῶσι, κατὰ τὸν ἀνασκάπτοντα, πέραν τοῦ 420 π. Χ., ἐκτὸς ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ἀνήκουσιν εἰς ἐπισκευὴν τινα τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰῶνος.

δ') Ἐν ἰδιωτικῷ κτήματι 200 περίπου μέτρα πρὸς Δ τοῦ χωρίου ἀνευρέθη διὰ δοκιμαστικῆς σκαφῆς ὠραῖον ψηφιδωτὸν δάπεδον τετράγωνον (2.70×2.70), κατεσκευασμένον διὰ φυσικῶν στρογγύλων θαλασσιῶν ψηφίδων (δμ. 0.007), χρώματος λευκοῦ καὶ κυανοῦ, τινῶν δὲ ἐρυθροῦ καὶ κιτρίνου. Ἐντὸς πλαισίου ἐκ

σπειρομαιάνδρου ἐπὶ ἐδάφους κυανοῦ, παριστῶντος τὴν θάλασσαν, εἰκονίζονται, κατὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ ἀνασκάπτοντος, τέσσαρες μὲν λευκοὶ καρχαρίαὶ κατὰ τὰς γωνίας, εἷς δὲ πολλάκις ἀνελισσόμενος θαλάσσιος ὄφις πιθανῶς ἐν τῷ μέσῳ. Ἦ κατὰ τὸ $\frac{1}{3}$ σχεδὸν καταστροφή τοῦ ψηφιδωτοῦ δὲν ἐπιτρέπει νὰ διακριθῇ σαφῶς τὸ ἐν τῷ μέσῳ θαλάσσιον τέρας.

Ἐπωφελούμενος τὴν ἐν Πελλήνῃ διαμονὴν αὐτοῦ ὁ κ. Ὁρλάνδος ἤρευνησε καὶ περισυνέλεξε πλείονας ἐνεπιγράφους λίθους, ἀναθηματικούς τε καὶ ἐπιτυμβίους, πάντας δὲ ἀδημοσιεύτους. Εἰς δύο ἐξ αὐτῶν μνημονεύεται ῥητῶς «*ἡ πόλις τῶν Πελληνέων*» ἢ «*ἡ πόλις τῶν Πελλανέων*», διαπιστοῦται δὲ οὕτω καὶ ἐπιγραφικῶς ἢ παρὰ τὴν Τσέρκοβαν θέσις τῆς ἀρχαίας Πελλήνης.

9. Ἐνάτην τέλος ἐργασίαν ἐξετέλεσεν ἡ Ἐταιρεία διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀδαμαντίου ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Σπάρτης πρὸς ἐξερεύνησιν τῆς μεσαιωνικῆς Λακεδαιμονίας καὶ ἄλλων ἐκεῖ ἀρχαίων λειψάνων.

Ἐν πρώτοις ἐμελετήθη ἐκ νέου καὶ διὰ προχείρων σκαφῶν ἐξηκριβώθη ἡ διαδρομὴ τοῦ βυζαντινοῦ τείχους, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐκτισμένον ἐπὶ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ τείχους καὶ περιβάλλει τὴν λεγομένην ἀκρόπολιν τῆς ἀρχαίας Σπάρτης, ὅπου ἀνεκαλύφθη ὑπὸ τῆς Ἀγγλικῆς Σχολῆς ὁ ναὸς τῆς Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς καὶ ὅπου εὐρίσκονται τὰ λείψανα τῆς μονῆς τοῦ Ὁσίου Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε, πρὸς δὲ τούτοις καὶ τοὺς δύο ἄλλους πρὸς τὸν Εὐρώταν λόφους. Ὡσαύτως ἐμελετήθη ἀρχαῖον Ῥωμαϊκὸν ὑδραγωγεῖον ἀνακτισθὲν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καὶ βεβαίως χρησιμεῦσαν ὡς ὑδραγωγεῖον καὶ τῆς Λακεδαιμονίας.

Διὰ σκαφῆς ἠρρευνήθη ὡσαύτως κατὰ τὴν ΝΑ τοῦ τείχους γωνίαν ὁμαλὸς καὶ ἰκανῶς ἐκτεταμένος χῶρος περιοριζόμενος ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ τείχους, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ σειρᾶς θολωτῶν ὑπογείων, εἴκοσι περίπου τὸν ἀριθμὸν. Πρὸ αὐτῶν καὶ εἷς τινα ἀπόστασιν ἀνεσκάφησαν βάσεις καμαρῶν, δι' ὧν θὰ ἀπετελεῖτο στοά. Ἐξ ὅλων τῶν ἐνδείξεων τούτων ὁ ἀνασκάπτων συνά-

γει ὅτι ὁ χῶρος οὗτος εἶναι πιθανῶς ὁ εἰς τὸ συναξάριον τοῦ Ὅσιου Νίκωνος πολλάκις μνημονευόμενος φόρος ἤτοι ἡ ἀγορὰ τῆς Λακεδαιμονίας.

Ἄλλὰ τὸ σπουδαιότερον προῖον τῆς ἐν Σπάρτῃ ἐργασίας ἦτο ἡ ὀλίγον ἔξω τῆς Σπάρτης ἀποκάλυψις ἀρχαίων τοιχογραφιῶν εἰς καλὴν ὀπωσδήποτε κατάστασιν σφζομένων καὶ παρεχουσῶν ἀξιόλογα δείγματα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ζωγραφικῆς. Αἱ τοιχογραφίαι αὗται ἀπεικονίζουν καὶ μορφὰς καὶ κοσμήματα, φαίνονται δὲ ἀνήκουσαι εἰς τὸν 1^{ον} ἢ 2^{ον} μ. Χ. αἰῶνα. Ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως ἐξεταζόμεναι τάσσονται εἰς τὰς λεγομένας νωπογραφίας (al fresco), ἀπὸ δὲ τεχνοτροπικῆς ἀπόψεως ὑπάγονται εἰς τὴν αὐτὴν ἑλληνιστικὴν ζωγραφικὴν τέχνην, εἰς τὴν ὁποίαν ὑπάγονται καὶ αἱ Πομπηϊαὶ τοιχογραφίαι καὶ αἱ ἄλλαι ἀλλαχοῦ σφζόμεναι ζωγραφίαι τῆς περιόδου ἐκείνης.

Ἡ θέσις, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρέθησαν αἱ τοιχογραφίαι αὗται ὀνομάζεται σήμερον «ῥέμα τῆς Μούσγας» καὶ κεῖται πρὸς τὸ ΒΔ μέρος τῆς Ἀκροπόλεως τῆς Σπάρτης. Ἐκεῖ δὲ ἀκριβῶς σχηματίζεται ἀπότομος φάραγξ ἀρκετοῦ μήκους, διαρροομένη κατὰ τὸν χειμῶνα ὑπὸ ὀρμητικοῦ χειμάρρου, ὁ ὁποῖος ἐν μέρει μὲν κατέστρεψεν, ἐν μέρει δὲ διὰ τῆς προσχώσεως διετήρησε τὰ ἀρχαῖα ἐκεῖ λείψανα.

Τὸ ἐκ τῶν χωμάτων προκῦπτον τμήμα τοῖχου ἀρχαίου κτίσματος ὠδήγησε τὸν ἀνασκάπτοντα, ὅπως προβῆ ἑἰς τὴν ἀνασκαφὴν μικροῦ οἰκίσκου, τοῦ ὁποίου σφζονται τρεῖς τοῖχοι ἐξωγραφημένοι, τὸ δὲ δάπεδον ἔχει σειρὰν 5 τάφων. Πρόκειται ἄρα περὶ νεκρικοῦ θαλάμου ὕψους 2^μ.00, βάρους 2^μ.60 καὶ μήκους 2^μ.17.

Ἡ ζωγραφικὴ διακόσμησις τῶν τοίχων διαιρεῖται εἰς δύο ζώνας, μίαν κατωτέραν καὶ μίαν ἀνωτέραν.

Καὶ ἡ μὲν κατωτέρα ζώνη φέρει ἀπλὴν γεωμετρικὴν διακόσμησιν, οἷα ἀπαντᾷ κατὰ τὴν αὐτὴν θέσιν καὶ ἐν Πομπηῖαι.

Ἡ δὲ ἀνωτέρα ζώνη εἶναι διηρημένη διὰ πλατέων πλαισίων εἰς ζωγραφικὰ πεδία, ἕκαστον τῶν ὁποίων φέρει ἀνὰ μίαν μορφήν ἱσταμένην, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατ' ἐνώπιον. Κατὰ τὸν ὑπολογι-

σμὸν τοῦ ἀνασκάπτοντος αἱ μορφαὶ αὗται ἦσαν ἐν ὄλῳ δέκα, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι ὁ μὴ σφζόμενος πρόσθιος τοῖχος δὲν εἶχε μορφάς, ἀλλ' ἀπλὴν διακόσμησιν.

Αἱ σφζόμεναι μορφαὶ εἶναι ἑπτὰ, παριστῶσι δὲ νεαρὰς γυναῖκας εἰς ποικίλας στάσεις φερούσας ποδήρεις χιτῶνας καὶ πλούσια ἱμάτια. Εἰς ἓνα μόνον πίνακα εἰκονίζεται νεανίας ἰστάμενος γυμνὸς ἀναπαύων τὴν δεξιὰν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς φέρων προᾶγμά τι, ἀναμιμνήσκων δὲ ἐν τῷ ὄλῳ αὐτοῦ σχήματι τὸ ἄγαλμα τοῦ ἐν Φλωρεντίᾳ ἀποκειμένου Apollino ἦτοι τοῦ Ἀπόλλωνος.

Ὅντως δὲ καὶ ἐνταῦθα περὶ Ἀπόλλωνος καὶ Μουσῶν πρόκειται, διότι δύο ἐκ τῶν πινάκων φέρουσι κάτω τὰς ἐπιγραφάς: ΕΥΤΕΡΠΗ. ΜΕΛΠΟΜΕΝΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑΝ, ἀσφαλῶς δὲ καὶ αἱ ἄλλαι μὴ ἀναγνωσθεῖσαι ἀκόμη ἐπιγραφαὶ θὰ εἶναι συγγενοῦς περιεχομένου.

Οἱ χρωματισμοὶ εἶναι ζωηρότατοι καὶ λεπτοτάτου συνδυασμοῦ ἀνακαλοῦντες ἐν πολλοῖς ὅμοια μνημεῖα τῆς Ἑλληνιστικῆς ζωγραφικῆς. Οἱ τύποι τῶν μορφῶν μὲ τὰς πλουσίας πτυχώσεις καὶ τὴν ῥαδινότητα τῶν σωμάτων ἀναμιμνήσκουσι οὐχὶ μόνον ζωγραφικά, ἀλλὰ καὶ πλαστικὰ μνημεῖα τῆς Ἑλλην. τέχνης.

Καθ' ὅλου τὸ εὔρημα τοῦτο τῆς Σπάρτης εἶναι καὶ καθ' ἑαυτὸ καὶ διὰ τὸν τόπον, ἐν τῷ ὁποίῳ εὐρέθη, ἄξιον πάσης προσοχῆς. Τὰ δὲ ὑπὸ τοῦ ζωγράφου κ. Φ. Κόντογλου ἐντολῇ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας παρασκευασθέντα πιστὰ ἀντίγραφα τῶν καλλίτερον σφζομένων παραστάσεων παρέχουσι τὴν ἐντύπωσιν τοῦ πρωτοτύπου. Τὸ κτίσμα ἐστερεώθη καὶ ἐστεγάσθη ὡσαύτως τῇ φροντίδι τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας, ὥστε νὰ προληφθῇ πᾶσα αὐτοῦ περαιτέρω καταστροφή.

Ἄλλὰ καὶ ὡς ἀπαρχὴ ἐνδεχομένων ἄλλων ὁμοίων ἀνακαλύψεων εἶναι εὐδαίμων ὁ νεκρικός θάλαμος τῆς Σπάρτης, ἐλπίζομεν δὲ ὅτι καὶ ἡ προσεχὴς ἀνασκαφικὴ ἀπόπειρα τοῦ κ. Ἀδαμαντίου δὲν θὰ ἀποβῇ ἄγονος.

Παρὰ τὸ ἀξιόλογον τοῦτο ἀνασκαφικὸν ἔργον τοῦ 1931, ἡ

Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἐδημοσίευσε τὸν τόμον τοῦ 1929 τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος, περιέχοντα ἀποκλειστικῶς λεπτομερῆ πραγματείαν τοῦ κ. Σωτηρίου περὶ τῶν μέχρι τοῦδε ἀξιολόγων ἐργασιῶν αὐτοῦ ἐν Ν. Ἀγγιάλφ, ὅπου ἔκειντο αἱ χριστιανικαὶ Θῆβαι τῆς Θεσσαλίας, ὡς καὶ ἐκτενῆ αὐτοῦ πραγματείαν περὶ πασῶν τῶν παλαιοχριστιανικῶν βασιλικῶν τῆς Ἑλλάδος.

Ὅσαύτως ἐδημοσιεύθησαν κατὰ τὸ 1931 τὰ Πρακτικά τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας διὰ τὸ 1929, ὡς καὶ σύγγραμμα τοῦ παλαιμάχου πρωταθλητοῦ τῆς Κρητικῆς Ἀρχαιολογίας κ. Ἰωσήφ Χατζηδάκη περὶ τῆς Ἱστορίας τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου καὶ τῶν ἐν Κρήτῃ Ἀρχαιολογικῶν ἐργασιῶν, περιέχον πολλὰς χρησίμους πληροφορίας, ἄλλως ἀγνώστους, περὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν πραγμάτων τῆς Κρήτης καθ' ἣν περίοδον ἐπὶ τῆς ξένης κυριαρχίας δύο κυριώτατα ἄνδρες, ὁ αἰμίμηστος Ξανθουδίδης καὶ αὐτὸς ὁ συγγραφεύς, σημαντικὰς ὑπηρεσίας παρέσχον πρὸς διάσωσιν τῶν ἀρχαίων μνημείων.

Ἐπίσης προέβη μέχρι τοῦ πέρατος σχεδὸν ἡ ἐκτύπωσις τῶν Πρακτικῶν τοῦ 1930 καὶ ἡ τοῦ τόμου τῆς Ἐφημερίδος τοῦ 1930, περιέχοντος πλείστας ἀρχαιολογικὰς πραγματείας.

Ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Ἐταιρείας ηὔξήθη κατὰ 351 τόμους, προερχομένους καὶ ἐκ δωρεῶν καὶ ἐξ ἀγορᾶς καὶ ἐξ ἀνταλλαγῶν.

Παρὰ τὰς ἀνασκαφὰς ταύτας τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας καθήκον ἔχομεν νὰ ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα τὴν ἔναρξιν τῶν μεγάλων ἀνασκαφῶν πρὸς ἀποκάλυψιν τῆς ἀρχαίας Ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν, ἐκτελουμένων ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀμερικανικῆς ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία, ἡ ὁποία ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ιδρύσεως αὐτῆς εἶχε στρέψει τὴν προσοχὴν της εἰς τὴν ἐξερεύνησιν τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν καὶ ἐξετέλεσεν ἀξιολόγους ἐργασίας καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀρχαίᾳ ἀγορᾷ, πάντοτε δὲ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν γενικωτέραν ταύτης ἀποκάλυψιν, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἴδῃ πραγματοποιούμενον τὸ

ὄνειρον δι' ἑαυτῆς — ἀλλ' οὐδαμῶς φθονεῖ, τὸναντίον μάλιστα εὐλικρινῶς χαίρει, διότι τὸ σημαντικὸν ἔργον ἤρχισεν ἐκτελούμενον διὰ τῆς γενναίας Ἀμερικανικῆς ἀποφάσεως, ἣ ὁποία καθιερώνει τὴν Ἀμερικανικὴν ἀρχαιολογικὴν ἐπιστήμην διὰ μιᾶς τῶν σπουδαιοτάτων ἀνασκαφῶν, ἂν μὴ διὰ τῆς ἱστορικῶς καὶ τοπογραφικῶς σπουδαιοτάτης Ἑλληνικῆς ἀνασκαφῆς. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία εἶναι εὐτυχής, διότι διὰ τῆς πρό τινων ἐτῶν συναφθείσης συμφωνίας εἶναι κεκλημένη νὰ συνεργασθῇ μετὰ τῶν Ἀμερικανῶν συναδέλφων ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ἐπεξεργασίᾳ τῶν εὐρημάτων.

Τοιοῦτο ὑπῆρξε, Κυρίαί καὶ Κύριοι, τὸ ἐπιστημονικὸν ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας κατὰ τὸ 1931, ἀνάξιον τῆς προηγηθείσης αὐτῆς ἱστορίας καὶ εὐοίωνον διὰ τὴν συνέχειαν.

Μετὰ τὴν παγκόσμιον λαίλαπα, ἣ ὁποία καὶ ψυχικῶς ἀπεγύμνωσε τὸν κόσμον, ἣ ἀνθρωπότης δρέπει σήμερον τοὺς καρπούς τῆς προηγηθείσης παραφροσύνης, περισφιγγομένη δὲ ὑπὸ τοῦ ἐκμανέντος ὑλιστικῶ ἀτομικοῦ φέρεται ἀσυνάρτητος καὶ ἀφιλοσόφητος τῆδε κακεῖσε ἀπειλοῦσα νέαν παραφροσύνην.

Ἐντὸς τοιοῦτου κύκλου ἀντιλήψεων δὲν εἶναι ἀνεξήγητον ὅτι ἀκούονται συχνὰ ἀμφιβολαίαι περὶ τῆς χρησιμότητος τῶν ἱστορικῶν καθ' ὅλου σπουδῶν, οὐχὶ δὲ σπανιώτερον ἐκδηλοῦται ἀντίθεσις κατὰ τῶν πνευματικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν. Τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι ἡ ἐκδήλωσις τῆς νόσου, ἣ περιφρόνησις πρὸς τὸ πολυτιμότεον στοιχεῖον τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, τὴν σκέψιν καὶ τὴν ἱστορίαν αὐτῆς καὶ ἡ προσήλωσις πρὸς τὸν ἀτομικὸν ὑλισμὸν καὶ τὴν ὑλικὴν δύναμιν εἴτε εἰς τὰ ἄτομα εἴτε εἰς τὰ ἔθνη καὶ ἡ ἐκ τούτου διεθνῆς τυφλὴ κατευθύνσις πρὸς τὸ κυκλωπισμὸν.

Ἄλλ' αἱ τοιαῦται συνθῆκαι ἀκριβῶς καθιστῶσι, σήμερον μάλιστα, ἀναγκαιοτάτην τὴν καλλιέργειαν τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν καὶ τὴν ἀναστροφὴν μετὰ μεγάλων λαῶν τοῦ παρελθόντος, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐξέχει ὁ πολιτισμὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀρχαίου κόσμου. Τὴν ἀναστροφὴν ταύτην δὲν ζητοῦμεν ἀπλῶς πρὸς πλή-

ρωσιν μερικῶν κενῶν ὥρῶν ἀνίας καὶ πλήξεως, ἀλλὰ τὴν θεωροῦμεν ἀπαραίτητον ὡς ἀνατροφὴν τῆς ψυχῆς, ἵνα καταστῆ αὕτη ἱκανὴ πρὸς μεγαλουργὸν καὶ πεφωτισμένην δρᾶσιν ἐπὶ τῇ βάσει αἰωνίων ἠθικῶν ἀληθειῶν, τὰς ὁποίας ἐδίδαξαν ὑπέροχοι διάνοιαι καὶ ἀπεκρυστάλλωσεν ἡ βάσανος μακρῶν αἰῶνων. Τὸν ἀνεκτίμητον τοῦτον θησαυρὸν τῶν ἰδεῶν τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἔχει ἴδιον ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ἱστορίας του, ὃ δὲ κόσμος τῶν μνημείων εἶναι τὸ θετικώτερον ἀπαύγασμα τῶν μεγάλων ἐκείνων αἰῶνων. Ἐργαζόμενοι, ὅπως τὸν θαυμαστὸν τοῦτον ἠθικὸν πλοῦτον ἀφομοιώσῃ καὶ πάλιν τὸ ἔθνος, ἵνα καὶ πάλιν ἐξαρθῇ εἰς ὑψηλὰ ἐπίπεδα — ἔχομεν τὴν πεποίθησιν ὅτι ἐπιτελοῦμεν μέγα πρὸς τὴν πατρίδα καθήκον.

